

مرکز مدیریت حوزه علمیه خراسان

مدرسه علمیه عالی نواب

پایان نامه سطح سه

رشته تخصصی کلام اسلامی

عنوان:

تبیین نظام احسن از منظر علامه طباطبایی (ره)

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین عبد الحمید واسطی (زیدعزه)

استاد مشاور:

حجت الاسلام والمسلمین محمد جعفر فیض آبادی (زیدعزه)

نگارش:

محمد رضا شریفی

سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به ...

پیشگاه مطهر و نورانی

پیغمبر مکرم اسلام (صلی الله علیه و آله وسلم)،

امیر المومنین علی ابن ابیطالب (علیه السلام)،

حضرت زهرا (سلام الله علیها)

و دوازده سلاله پاک ایشان و همه پاسداران دین مبین اسلام که در راه حفظ و اعتلای شریعت رنج ها را به جان خریدند ؛ علی الخصوص حضرت امام خمینی (ره) و تمام شهدای راه خدا و سردار شهید حاج قاسم سلیمانی (ره).

قدردانی و سپاس

حمد و سپاس خدایی را که برای هر حمد و سپاسش، حمد و سپاسی دیگر لازم است و سلام و درود بی پایان خدا بر پیامبر رحمت حضرت محمد مصطفی (صل الله علیه وآله وسلم) و ائمه اطهار (علیه السلام). خدا را شاکرم که به بنده ناچیز خویش توفیقی عطا فرمود تا تدوین این مجموعه نا قابل را به پایان برساند و گامی در جهت اعتلای آموزه های دینی بردارد. امید است که این مجموعه ناچیز مورد تایید حق تعالی قرار گرفته و مفید فایده واقع شود.

اما بر خود لازم می دانم که از زحمات استاد ارجمندم حضرت حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای عبدالحمید واسطی که علی رغم تمام سختی ها قبول زحمت فرمودند و حقیر را دلسوزانه و صبورانه راهنمایی فرمودند؛ تشکر نمایم و از حق تعالی توفیق روز افزون آن جناب را مسئلت نمایم. همچنین از سروران ارجمندم حضرت حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای محمد جعفر جهانگیر فیض آبادی و حجت الاسلام و المسلمین محمد اسفندیاری بابت راهنمایی ها، زحمات و پی گیری هایشان نهایت تشکر را دارم.

در آخر ضمن طلب رحمت برای پدر بزرگوارم، از زحمات مادر مهربان و دلسوزم و همسر فاضله، فداکار و صبورم که بهترین یار و یاور این حقیر در راه کسب دانش است، بی نهایت متشکرم و برای ایشان آرزوی سلامتی و موفقیت دارم.

چکیده

یکی از مباحثی که در فلسفه اسلامی مورد بحث و دقت نظر قرار می‌گیرد، بررسی و تبیین وضعیت نظام عالم و مجموعه اجزاء آن است. اینکه آیا وضعیت عالم هستی می‌تواند بهتر از وضعیت موجود باشد؟ یا در حال حاضر در بهترین و برترین وضعیت ممکن است و برتر و نیکوتر از آن برای عالم قابل تصور نیست. وجود شروری همچون انواع و اقسام درد‌ها، رنج‌ها، بیماری‌ها و ... نشانگر استعداد عالم برای رسیدن به وضعیتی بهتر از وضعیت موجود است و باعث بروز چالش‌های جدی در راه اثبات صفاتی همچون علم، عدالت، حکمت، قدرت و ... در مورد حق تعالی شده است. از سوی دیگر عدم تبیین درست از وضعیت نظام هستی و مسئله شرور افراد و گروه‌های زیادی را به دین‌گریزی و الحاد کشانده است. در نوشتار پیش رو با روش توصیف و تحلیل اطلاعات به دنبال تبیین از نظام احسن از منظر علامه طباطبایی هستیم و تلاش می‌کنیم تا با بررسی مسئله شرور باورهای غلط در این رابطه را از بین ببریم. علامه طباطبایی مجموعه نظام عالم و تمام موجودات آن را برترین و نیکوترین موجودات عالم می‌داند که تغییر، ایجاد یا از بین بردن یکی از اجزای آن برابر است با تغییر، ایجاد یا از بین بردن دیگر اجزاء. او با تمسک به آیاتی از قرآن و با بهره‌گیری از عنایت الهی و قاعده بسیط الحقیقه بر ادعای خویش استدلال می‌نماید. وی در پاسخ به مسئله شرور به عنوان یکی از چالش‌های احسن بودن نظام عالم ابتدا آنها را عدمی و نسبی و سپس خیرات عالم را غالب بر شرور آن می‌داند و در پاسخ نهایی خویش به اثبات فواید شرور می‌پردازد.

واژگان کلیدی: نظام احسن، مسئله شرور، عنایت الهی، قاعده بسیط الحقیقه، شبکه عالم هستی.

بخش اول: کلیات و مفاهیم

فصل اول: کلیات

گفتار اول: طرح مسئله

گفتار دوم: ضرورت تحقیق

گفتار سوم: پیشینه تحقیق

گفتار چهارم: سوالات اصلی

گفتار پنجم: سوالات فرعی

گفتار ششم: فرضیه های پژوهش

فرضیه سوال اصلی

فرضیه سوالات فرعی

گفتار هفتم: روش تحقیق

گفتار هشتم: امتیازات تحقیق

فصل دوم: مفاهیم

گفتار اول: معنای حسن

گفتار دوم: معنای خیر و تساوی آن با معنای حسن

گفتار سوم: معنای نظام یا شبکه (سیستم)

گفتار چهارم: معنای نظام احسن

بخش دوم: مقدمات و مبادی

فصل اول: ملاک حسن موجودات

فصل دوم: هدف افعال الهی و غرض از خلقت نظام احسن هستی

گفتار اول: نظام جهان و حرکت به سوی کمال نهایی

گفتار دوم: ذات کامل حق تعالی غرض ایجاد نظام احسن هستی

استدلال بر غایت بودن ذات حق تعالی برای ایجاد نظام احسن هستی

فصل سوم: مراد از عالم هستی و نظام خلقت

گفتار اول: مراد از عالم عقل (عالم مجرد تام عقلی) و بیان ویژگی های آن

گفتار دوم: مراد از عالم مثال و بیان ویژگی های آن.....
گفتار سوم: مراد از عالم ماده و بیان ویژگی های آن.....
گفتار چهارم: تفاوت عالم مثال و عالم ماده.....
گفتار پنجم: جایگاه و رتبه عوالم سه گانه.....
گفتار ششم: ارتباط عوالم هستی با یکدیگر.....
مبحث اول: رابطه علی بین عوالم سه گانه.....
مبحث دوم: هماهنگی و تطابق بین عوالم سه گانه.....
گفتار هفتم: هرم هستی از منظر علامه.....

فصل چهارم: ضرورت نظام موجود در عالم هستی.....

فصل پنجم: نظام هستی نیکوترین نظام ممکن.....

بخش سوم: ادله احسن بودن نظام هستی

مقدمه.....

فصل اول: ادله نقلی احسن بودن نظام خلقت.....

دلیل اول.....

دلیل دوم.....

دلیل سوم.....

دلیل چهارم.....

دلیل پنجم.....

دلیل ششم.....

دلیل هفتم.....

دلیل هشتم.....

فصل دوم: ادله عقلی احسن بودن نظام هستی.....

گفتار اول: عنایت الهی و احسن بودن نظام هستی.....

مبحث اول: تعریف عنایت.....

مبحث دوم: ارتباط عنایت حق تعالی با احسن بودن نظام هستی.....

مبحث سوم: استدلال بر عنایت حق تعالی از طریق برهان لَمّی.....

۱-۲-۳-۱-۲-۲. تحلیل استدلال.....

مبحث چهارم: استدلال بر عنایت حق تعالی از طریق برهان اَنّی.....

۱-۴-۱-۲-۲. تحلیل استدلال.....

گفتار دوم: قاعده بسیط الحقیقه و احسن بودن نظام هستی .....

مبحث اول: برهان بر قاعده بسیط الحقیقه .....

مبحث دوم: رابطه قاعده بسیط الحقیقه و اثبات احسن بودن نظام هستی .....

مبحث سوم: تساوی قاعده بسیط الحقیقه و قاعده صرف الشی و اثبات احسن بودن نظام هستی .....

بخش چهارم: مسئله شر

.....مقدمه

فصل اول: ماهیت شرور (عدمی بودن شرور).....

گفتار اول: استدلال بر عدمی بودن شرور .....

گفتار دوم: اشکال نقضی بر عدمی بودن شرور .....

مبحث اول: پاسخ ملاصدرا .....

نقد سخن ملاصدرا .....

نقد اول .....

نقد دوم .....

نقد سوم .....

نقد چهارم .....

نقد پنجم .....

نقد ششم .....

مبحث دوم: پاسخ علامه طباطبایی .....

پاسخ اول: نسبی بودن شرور .....

پاسخ دوم: غلبه خیرات بر شرور .....

خاستگاه شرور در عوالم سه گانه .....

استدلال بر مغلوب بودن شرور موجود در عالم نسبت به خیرات آن .....

پاسخ سوم: فواید شرور در عالم .....

بررسی فواید برخی از مصادیق شرور .....

۱. شرور فعلی انسانها .....

۲. مصائب .....

۳. خلقت کفار .....

۴. خلقت شیطان .....

شیطان رکن عالم خلقت .....

القائات شیطان و امتحان بندگان .....

پاسخ اشکال اضلال ابتدایی شیطان از طرف حق تعالی .....

۵. چرایی تکلیف .....

..... ۶. توصیف قرآن مبنی بر خلقت هلوع انسان و تنافی آن با تقویم احسن وی و حسن نظام خلقت

..... ۷. موت و حیات در نظام خلقت

..... ۸. حب دنیا و منافات آن با احسن بودن نظام هستی

..... ۹. چرا برخی از انسانها حسن نظام هستی را نمیپندند؟

..... فصل دوم: نظر مختار (نگاه شبکه ای به موجودات عالم)

..... آیات قرآنی مرتبط با پیوند های مختلف انسان با عالم هستی

..... ۱. آیات قرآنی مرتبط با پیوند انسان با ماوراء

..... ۲. آیات قرآنی مرتبط با پیوند انسان با غیر ماوراء

..... پیوند اول: پیوند انسان با خود

..... پیوند دوم: ارتباط انسان با غیر خود

..... الف) ارتباط با همنوع

..... ب) ارتباط با غیر همنوع

بخش پنجم: آثار اعتقاد به احسن بودن نظام هستی

..... تمهید

..... فصل اول: نظام احسن و اعتقادات

..... گفتار اول: رابطه نظام احسن با توحید

..... مقدمه

..... مبحث اول: رابطه اعتقاد به احسن بودن نظام هستی با نگاه توحیدی

..... مبحث دوم: رابطه نظام احسن با برهان تمانع بر توحید در ربوبیت

..... مبحث سوم: ارتباط اعتقاد به احسن بودن نظام هستی و توبیخ مشرکان

..... مبحث چهارم: رابطه احسن بودن نظام هستی با توحید در الوهیت

..... فصل دوم: نظام احسن و اخلاقیات

..... گفتار اول: رابطه اعتقاد به نظام احسن با تقوای الهی

..... گفتار دوم: رابطه اعتقاد به نظام احسن با اخلاص

..... گفتار سوم: رابطه اعتقاد به نظام احسن با آرامش

..... فصل سوم: نظام احسن و رفتار انسان

..... گفتار اول: اعتقاد به احسن بودن نظام هستی و محبت نسبت مخلوقات و تصحیح روابط اجتماعی

..... گفتار دوم: نظام احسن و عبادت احرار

..... گفتار سوم: اعتقاد به احسن بودن نظام هستی و حمد و سپاس الهی

..... معنای واژه حمد و تفاوت آن با مدح

گفتار چهارم: اعتقاد به احسن بودن نظام هستی و نظام تربیتی قرآن.....

گفتار پنجم: گرفتاری در سختی دنیا نتیجه غفلت از مقام پروردگار که از او غیر از حسن صادر نمی شود.....

نتیجه گیری.....

منابع و مأخذ.....

بخش اول :

کلیات و مفاهیم

فصل اول: کلیات

گفتار اول: طرح مسئله

یکی از مسائل مهمی که در فلسفه اسلامی مورد بحث و دقت نظر قرار می‌گیرد، بررسی و تبیین وضعیت نظام عالم و مجموعه اجزاء آن است. اینکه آیا عالم هستی می‌تواند بهتر از وضعیت موجود باشد؟ یا در حال حاضر در بهترین و برترین وضعیت موجود قرار دارد؟ اگر پاسخ مثبت است و عالم هستی زیباترین و برترین وضعیت را دارد وجود شرور در عالم چه توجیهی دارد؟ اگر از منظر انسان به جهان آفرینش بنگریم با پدیده‌هایی رو به رو میشویم که به ظاهر شر و قبیح به نظر می‌رسند. در بعضی از موارد تراحم و در هم تنیدگی نیز مشاهده می‌شود. به عنوان مثال میتوان از موجودات شروری مثل شیطان یا بعضی از انسان‌های شیطان صفت نام برد. وجود پدیده‌های طبیعی مثل سیل، زلزله و صاعقه یا نواقصی که در بعضی از انسانها جود دارد، وجود حیوانات موزی که به ظاهر خلقتی بیهوده داشته و در بعضی موارد جز ضرر برای موجودات دیگر چیزی ندارند، وجود انواع و اقسام بیماری‌ها، درد‌ها، میکروبها و ... از دیگر موارد وجود قبح در نظام آفرینش هستند. از طرفی پذیرش وجود شر در عالم از قبح نظام آفرینش خبر میدهد، با احسن بودن نظام هستی مخالفت دارد و اثبات برخی از صفات حق تعالی مثل علم، قدرت، حکمت و عدل را با چالش جدی رو به رو خواهد کرد. برای حل این مسئله و به عنوان پاسخی بر شرور عالم هستی به بررسی احسن بودن نظام آفرینش از منظر علامه طباطبایی می‌پردازیم. آیا اساساً از منظر او نظام آفرینش نظامی احسن است یا خیر؟ چه ادله‌ای برای احسن بودن نظام هستی ارائه می‌دهد؟ وجه یا وجوه احسن بودن نظام هستی از منظر وی چیست؟ چه توجیهی برای وجود شرور دارد؟ و ...

گفتار دوم: ضرورت تحقیق

رفتار هر انسانی بی‌ارتباط با افکار و باورهایش نیست. افکار و باورهای یک شخص است که رفتارهای وی را سمت و سو می‌دهد. عدم تبیین صحیح نظام آفرینش و اعتقاد به وجود موجودات قبیح در جهان که مستقیماً با حکمت الهی و عدالت حق تعالی مرتبط می‌باشد نقش به‌سزایی در تعیین راهبردهای انسان دارد.

پدیده‌هایی که باعث بدبینی بشر به خالق خویش شده است، شروری که به نفی صفاتی از جمله عدل و علم و قدرت و خیرخواهی خالق نسبت به مخلوق منجر شده‌اند و حتی پا را فراتر از آن گذاشته و برخی افراد را دچار

عقیده دو خدایی، بعضی را وادار به نفی وجود خدا کرده است چرا که وجود خدا را با وجود شرور در عالم درقابل جمع نمی‌داند^۱، ضرورت پرداختن به بحث از احسن بودن نظام هستی را بیش از پیش بالا می‌برد چرا که با اصلی‌ترین عقائد و باورهای انسان سر و کار دارد و در مقابل عدم تبیین صحیح نظام عالم، عقائد و باورهای انسانها را مورد هدف قرار داده است. هرچقدر تبیین احسن بودن نظام هستی بهتر باشد و اشکالات آن پاسخ داده شود منجر به عقایدی استوار و سالم در انسانها می‌شود و به تبع آن رفتار شخص را سامان می‌بخشد.

از رابطه حکمت و عدالت با مسئله حسن و قبح عقلی و رابطه حسن و قبح عقلی با ضرورت دین پژوهی نیز میتوان به عنوان یکی از ضرورت‌های بحث پیش رو نام برد چرا که قبول دیدگاه وجود قبح در عالم یعنی قبول دیدگاه عدم حکمت الهی و خدشه به حسن و قبح عقلی که یکی از زمینه‌های مهم ضرورت دین پژوهی میباشد.

از سوی دیگر اعتقاد به احسن بودن نظام هستی آثاری را در اعتقادات، اخلاق و رفتار افراد به وجود می‌آورد که ضرورت تبیین نظام احسن را بیش از پیش افزایش می‌دهد.

گفتار سوم: پیشینه تحقیق

در ارتباط با تبیین نظام احسن و پاسخ به شبهات مربوط به وجود شرور، مطالب زیادی به رشته تحریر در آمده است که می‌توان از میان آنها به کتاب نظام آفرینش از دیدگاه قرآن کریم سید مهدی امین، مقالاتی از قبیل نظام احسن هستی عبدالله جوادی آملی، شرح و نقد روش انی ملاصدرا در اثبات نظام احسن نوشته جواد پور روستایی، تاملی بر نظام احسن از منظر حکمت متعالیه نوشته محمد جواد طالبی چاری و عسگر دیرباز اشاره کرد. اما تفاوتی که آنها با نوشتار پیش رو دارند، این است که یا به دیدگاه علامه طباطبایی نپرداخته‌اند یا جامعیت و شمول این نوشتار را نداشته و به همه جنبه‌های بحث نپرداخته‌اند.

گفتار چهارم: سوالات اصلی

- علامه طباطبایی چه تبیینی برای نظام عالم دارد و چه ادله‌ای برای مدعای خویش ارائه می‌کند؟

^۱ یوسفیان، حسن؛ کلام جدید، ص ۱۴۰

گفتار پنجم: سوالات فرعی

- ملاک حسن اشیاء از منظر علامه طباطبایی چیست؟
- آیا نظام هستی از منظر علامه طباطبایی از ملاک حسن برخوردار است تا نیکوترین و برترین باشد؟
- از نظر علامه طباطبایی مسئله شرور چگونه با احسن بودن نظام هستی قابل جمع است؟
- از منظر علامه طباطبایی آثار اعتقاد به احسن بودن نظام هستی چیست؟

گفتار ششم: فرضیه های پژوهش

فرضیه سوال اصلی

از منظر علامه طباطبایی عالم هستی در برترین و بهترین وضعیت موجود قرار دارد و قرآن و ادله عقلی بر این مطلب دلالت می کنند.

فرضیه سوالات فرعی

۱. پیوستگی و همگرایی اجزاء یک مجموعه برای دستیابی به یک غرض خاص.
۲. براساس دیدگاه علامه طباطبایی، یک نظام احسن یعنی مجموعه ای از اجزاء و روابطی که تناسب و توازن و همگرایی آنها سبب رسیدن به هدفی مشخص با بیشترین کیفیت و کمترین هزینه است و به همین ملاک، آفرینش یک نظام احسن است و وجه احسن بودن آن، بهم پیوستگی شبکه ای علی معلولی است که به وجود بینهایت دارای علم و اراده مطلق متصل است.
۳. اول اینکه شرور، اموری عدمی یا نسبی هستند دوم اینکه خیرات موجود در عالم غالب بر شرور آن است و سوم اینکه باید همانند قرآن عالم را بسان یک شبکه به هم پیوسته دانست که تغییر، ایجاد یا از بین بردن یکی از اجزاء آن برابر است با تغییر، ایجاد یا از بین بردن تمام مجموعه عالم.
۴. اعتقاد به احسن بودن نظام هستی در دیگر اعتقادات انسان، اخلاق و رفتار وی تاثیر بسزایی دارد.

گفتار هفتم: روش تحقیق

در این نوشتار تلاش شده است تا با بررسی سخنان علامه طباطبایی و استفاده از روش کتابخانه ای و تجزیه و تحلیل داده ها به تبیین بحث پرداخته شود.

گفتار هشتم: امتیازات تحقیق

این نوشتار برای دستیابی به یک نظام فکری صحیح در مورد نظام آفرینش و ارائه یک متن علمی برای دست یابی به زیرساخت اصلی پاسخ به شبهات مربوط به شرور در عالم مفید است، سبب کشف نقاط اصلی در زیرساخت های علمی در این بحث می شود و برای بهینه سازی پاسخ به شبهات شرور، بسیار مفید خواهد بود.

این نوشتار علاوه بر کاربرد در موسسات آموزشی، پژوهشی (مخصوصاً موسساتی که در سبک زندگی بصورت تخصصی کار میکنند یا موسساتی که به بحث مشاوره خانواده می پردازند)، در بعضی از دستگاههای اجرایی جهت بهره مندی در آموزش به افراد اجتماع برای دست یابی به باورهای سالم و از بین بردن نگاه بدبینانه آحاد جامعه در جهت تغییر رفتارها و رسیدن به آرامش آنها دارای کاربرد می باشد.

فصل دوم: مفاهیم

گفتار اول: معنای حسن

از نظر لغت حسن عبارت است از هر چیز بهجت آوری که انسان به آن رغبت پیدا کند. این معنا را علامه طباطبایی از قول راغب نقل می کند و میگوید:

«حسن عبارت است از هر چیز بهجت آوری که نسبت به آن رغبت شود و این خاصیت در سه حالت وجود دارد: آنچه که از نظر عقل حسن باشد، آنچه که از جهت هوای نفس حسن و زیبا باشد و آنچه که از جهت حس، حسن و زیبا باشد. اما این تقسیمی است از جهت ادراکات سه گانه.»^۲

---

^۲ الحسن عبارة عن كل مبهج - بصيغة الفاعل - مرغوب فيه و ذلك ثلاثة أضرِب : مستحسن من جهة العقل و مستحسن من جهة الهوى و مستحسن من جهة الحس. انتهى. و هذا تعريف له من جهة خاصة و انقسامه بانقسام الإدراکات الإنسانية. طباطبایی، محمد حسین؛ **الميزان في تفسير القرآن**، ج ۱۶، ص ۲۴۹.

گفتار دوم: معنای خیر و تساوی آن با معنای حسن

به دلیل ارتباط معنایی کلمه حسن با کلمه خیر و از طرفی کاربرد لفظ خیر در استدلال‌های پیش رو نیازمند این هستیم که در مورد این کلمه سخن بگوییم.

کلمه خیر به معنای انتخاب و اختیار کردن یکی از دو چیز است و خیر از دو چیز آنی است که از مطلوبیت و فضیلت برخوردار باشد. خیر هر کار و هر چیزی به حسب خودش می‌باشد. چنانکه علامه طباطبایی می‌گوید:

«کلمه "خیر" از نظر وزن وصفی است که از ماده "خار، یخار، خیره" اشتقاق یافته که این ماده به معنای انتخاب و اختیار کردن یکی از دو چیز و یا دو عملی است که به وجهی در انجام و یا اخذ آن در تردید باشد، و خیر از آن دو، آن است که در مطلوبیت و فضیلت، برتری بر دیگری داشته اخذ آن متعین باشد. پس خیر از دو عمل، آن عملی است که انجام آن متعین باشد. و خیر از دو چیز آن است که از جهت انتخاب مطلوب باشد.»^۳

بنا بر این بین معنای حسن و خیر از این جهت تفاوت معنایی وجود ندارد. آنچه که در آن اختلافی نیست این است که در معنای خیر افعال تفضیل وجود دارد اما در چگونگی آن اختلاف است بعضی^۴ می‌گویند: خیر صفت مشبه ای است که دارای معنای افضلیت است. اما بعضی قائل به این هستند که خیر در اصل به صورت اخیر افعال تفضیل است ولی علامه طباطبایی همان نظر اول را پذیرفته است و می‌گوید:

«و از همین جا است که اهل ادب گفته‌اند اصل این کلمه: "أخیر: خوبتر" و به صیغه افعال التفضیل بوده، و لیکن حقیقت مطلب این است که کلمه مذکور صفت مشبه‌ای است که بر حسب ماده خود معنای افعال التفضیل را افاده نموده و برتری را می‌رساند.»^۵

^۳ لفظه الخیر بحسب الوزن صفة من قولهم: خار یخار خیره إذا انتخب و اختار أحد شیئین یتردد بینهما من حیث الفعل أو من حیث الأخذ بوجه فالخیر منهما هو الذی یفضل علی الآخر فی صفة المطلوبیة یتعین الأخذ به فخیر الفعلین هو المطلوب منهما الذی یتعین القیام به و خیر الشیئین هو المطلوب منهما من جهة الأخذ به. طباطبایی، محمد حسین؛ **المیزان فی تفسیر القرآن**؛ ج ۱۱؛ ص ۱۷۴.

^۴ در کلام علامه طباطبایی به قائل اشاره نشده است.

^۵ و من هنا ذکر أهل الأدب أن الخیر فی الأصل «أخیر» أفعال تفضیل، و الحقیقة أنه صفة مشبهة تفید بحسب المادة ما یفیده أفعال التفضیل من الفضل فی القیاس **همان**، ص ۱۷۵.

در جای دیگر نیز علامه طباطبایی به صراحت این دو لفظ را به یک معنا می‌داند.^۶

گفتار سوم: معنای نظام یا شبکه (سیستم)

مجموعه‌ای از عناصر را که با یکدیگر مرتبط بوده و برای دستیابی به یک هدف با یکدیگر در تعامل اند؛ بگونه‌ای که تغییر یکی منجر به تغییر دیگر عناصر و کل می‌شود و ایجاد یا اعدام یکی بر دیگر اجزاء و کل تاثیر گذاشته و باعث ایجاد یا اعدام آنها می‌شود را نظام، شبکه یا سیستم گویند.^۷

گفتار چهارم: معنای نظام احسن

نظام احسن به معنای مجموعه هستی با نیکوترین و برترین نظم بیرونی و درونی ممکن.^۸

---

^۶ همان، ج ۳؛ ص ۱۳۹

^۷ واسطی، عبد الحمید؛ روش تحقیق در اسلام، ص ۴۰

^۸ پور روستایی، جواد، شرح و نقد روش انی ملاصدرا در اثبات نظام احسن، ص ۱۴۱

بخش دوم:

مبادی و مقدمات

فصل اول: ملاک حسن موجودات

علم به این که یک شی باید چه خصوصیتی داشته باشد تا آن را نیکو و حسن بدانیم به ما کمک می کند که با یک ملاک واحد تا پایان پژوهش پیش برویم و با تطبیق آن ملاک در پدیده های مختلف به حسن یا عدم حسن هر مورد حکم کنیم. همچنین این ملاک واحد از اختلاف رأی در تطبیق و گرفتاری در مغالطه عدم ملاک واحد برای استدلال جلوگیری می کند. علاوه بر اینکه دستیابی به این ملاک ما را با سهولت در پژوهش روبه رو خواهد کرد زیرا با توجه به اینکه نوشتار پیش رو به نگاه علامه طباطبایی در مورد نظام احسن توجه میکند با جستجو و مرتبط کردن این ملاک در کلمات و عبارات وی میتوان به گزاره های بیشتری جهت تبیین نظام هستی از منظر او دست یافت.

ملاک نیکو و حسن بودن یک چیز این است که با غرض و هدفی که خارج از ذاتش دارد سازگاری و تناسب داشته باشد و اگر دارای اجزائی است علاوه بر سازگاری و تناسب مجموع اجزای آن با غرض و هدف، خود اجزاء نیز با یکدیگر سازگاری و تناسب داشته باشند. مثلاً حسن یک کتاب به این است که تمام فصول و اجزاء متنی آن با هدف و غرض تالیف کتاب سازگاری و تناسب داشته باشند ضمن اینکه هر جزء و بخش کتاب نیز با یکدیگر سازگاری و تناسب داشته باشند و اختلافی در آنها نباشد. علامه طباطبایی در این مورد می گوید:

«حقیقت حسن این است که اجزاء یک شی بعضی با بعض دیگر و مجموع اجزاء با غرض و غایتی که خارج از ذات آن است، مناسبت داشته باشد. بنابراین حسن صورت به این است که اجزاء آن از جمله چشم و ابرو و بینی و دهان و غیره متناسب با یکدیگر باشند و حسن عدالت به این است که با غرض اجتماع که همان دستیابی هر صاحب حقی به حقش است، تناسب داشته باشد و همینطور است بقیه موارد.»^۹

^۹ حقیقت ملاءمه اجزاء الشیء بعضها لبعض و المجموع للغرض و الغایة الخارجة منه فحسن الوجه تلاؤم أجزاءه من العین و الحاجب و الأنف و الفم و غیرها، و حسن العدل ملاءمه للغرض من الاجتماع المدنی و هو نیل کل ذی حق حقه، و هكذا. طباطبایی، محمد حسین؛ المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۶، ص ۲۴۹.